

Хипокористиците во комедиите на Плаут и Менандар

Светлана Кочовска
kocovskas@yahoo.com

Клучни зборови: комедија, афективност, хипокористици, Плаут, Менандар

Едно од најсложените и најчесто поставуваните прашања врзани за римската комедија палијата е прашањето за односот на римските комедиографи кон нивните новоатички извори, односно, во колкава мерка Плаут е оригинален писател. Сите досегашни напори да се даде одговор на ова прашање и во делата на римските комедиографи да се издвојат елементите кои тие ги преземале од новоатичките комедиографи, останале залудни, пред сè поради скудноста на грчките извори. Толкувачите, врз основа на податоците кои ги наоѓаме кај самиот Плаут[1], биле во позиција да го споредуваат познатото со непознато, па нивните гледишта се движеле од целосно поистоветување, сè до целосно отфрлање на тезата за нивната взаемна блискост.[2] По откривањето на фрагментите од делата на Менандар,[3] направен е мал напредок во овие истражувања, но ни од далеку не е даден одговор на прашањето. Најголем проблем претставува тоа, што не е сочувана ниту една грчка комедија, на која ѝ соодветствува паралелна римска обработка.

И покрај сите потешкотии врзани за изнаоѓањето одговор на ова прашање, сепак, паралелата меѓу овие двајца комедиографи сè уште се поставува и се бара одговор преку разгледување на композицијата на делата, начинот на кој се гради фабулата, карактеризацијата на ликовите, начинот на нивното дејствување, според етичките кодекси на едниот и другиот итн. Изразните средства и експресивноста на изразот како да останале во сенка на другите разгледувани аспекти. Токму затоа, и покрај сите потешкотии кои се испречуваат, со внимателност при донесувањето заклучоци, решивме да се зафатаме со истражување на афективниот елемент во јазикот на двајцата комедиографи, Плаут и Менандар.

Употребата на афективните деривати – хипокористици[4], има големо значење за експресивноста на изразот, затоа што не се сведува само на изразување поими, туку се проширува и на планот на изразување на емоционален став кон некој или нешто. Покрај афективните деривати, емфатичното го зголемуваат извиците, честите повторувања, простактичката употреба на личната замена за второ лице еднина (при што доаѓа до евидентни нарушувања во синтаксата), слободната употреба на личните и показните замени, зачестената употреба на суперлативи и двојни компаративи, плеонастичката употреба на неопределените замени во одречни реченици итн.

Сепак, емоционалното наоѓа надворешен израз најмногу во зборообразувањето, и во вербалната и во номиналната категорија.

Хипокористиците се афективни деривати преку кои се реализира не само намалителност или позитивен афект, туку често пати и негативен и пејоративен афект. Аристотел во *Реториката* кога говори за доблеста на изразот изнесува став, којшто не е во склад со она што го вели современата наука за хипокористиците: „тие придонесуваат доброто и лошото да изгледаат помали отколку што навистина се. (Реторика, 1405b). Освен тоа препорачува употребата на хипокористиците (и епитетите) да биде умерена: ... треба да се внимава на бараната мера во употребата на хипокористиците (Реторика, 1405b)[5]. Плаут имал поинаков став кон хипокористиците, па со суфиксите коишто ги додавал на основата не пренесувал само намалителност, туку и цела низа емоционални доживувања: нежен однос, наголемување, презир, подбив, иронија и сл. Тој не го почитувал аристотеловото начело за умереност во нивната употреба, па без мерка образувал хипокористици, кои сосем се доближуваат до она, што современата наука го определува често и како аугментатив или пејоратив, и тоа не само од именки, туку и од придавки, компаративи од придавки и прилози. Афективната страна, па според тоа и функцијата на суфиксите кои ги применува во градбата на хипокористици, е неодредена и променлива. Во образувањето на афективните деривати ги користи суфиксите *-culus, -a, -um; -ulus, -a, -um; -lus, -a, -um*, кои не се врзуваат секогаш за еден ист афект. На пример суфиксот *-culus* во *muliercula* не означува намалителност, туку погрдноост. *Muliercula* не е мала женичка, туку поскоро жена со сомнителен морал, жениште. Формата *muliercula* се јавува 13 пати во комедиите на Плаут, од кои најчесто во комедијата *Rudens* (9). Афективниот дериват секогаш се однесува на хетерата во комедијата, така што е сосем извесно дека има улога на пејоратив. Од друга страна, суфиксот *-culus* на афективниот дериват од именката *cor, cordis, n. -corculum* му дава сосема поинаква емоционална обоеност, означувајќи наклонетост, восхит, приврзаност, нежност и љубов. Очигледна е неговата еуфемистичка употреба во образувањето на дериватите: *corculum, melculum, verculum, corpusculum, ixorcula, cubiculum* (деминутиви од *cor, cordis n., mel, mellis, n., ver, veris n., corpus, -oris, n., ixor, -oris, n., cubile, -is n.*). *Lolliguncula* е деминутивна форма од *loligo, -inis f.* сепија, сипа, *loculus* од *locus, -i m., sepiola* од *sepia, -ae, f.*; *Mellila* е паралелна на *melculum*, исто така хипокористик од *mel, mellis, n.* Особено интересно е што суфиксите не се додаваат само на именки, туку и на придавки и прилози, и тоа не само на нивните позитиви, туку и на компаративите, на партиципи, па дури и на глаголи. Највпечатливи се хипокористиците од придавките: *vetulus, dicaculus, primulus, minutulus, bellula, molliculus, malaculus* (хипокористици од *vetus, -eris, dicax, -acis, primus, bellus, mollis, -e, malacus*); Хипокористиците од прилози исто така не се ретка појава: *pauxillisper, saepicule, clanculum. Plusculum, ampliuscule, liquidiuscule, maiusculus, nitidiuscule, tardiuscula* се хипокористици од компаративи. Интересни се и деминутивите од партиципи: *edentulus, valentulus*. Глаголот *deoscolor*,¹ е образуван од деминутивот *osculum*, кој пак е деминутив од *os, oris, n.*[6]

Често пати, носител на афективноста не е само хипокористикот. Афективната вредност се засилува кога покрај хипокористикот се јавува и вокатив: *mi animule, meus ocellus, o corpusculum malacum, mea mellila*. Имињата се смешни не само тогаш кога се необични, туку и кога од нивната гласовна и семантичка структура произлегуваат аналогии и асоцијации, коишто го надминуваат значењето на зборот како сопствено име и вклучуваат различни области на мислата и однесувањето. Во таа смисла, името

на паразитот во *Μεναίχμη* – *Peniculus* е деминутив од *penis*, *-is* m. направен со суфиксот *-culus*. Означува опавче, висулче од вол или коњ со кое се чистела прашина, метличка во вид на опаш, па оттаму стара крпа, партал.[7] Афективноста на дериватот е зголемена од двосмисленоста[8] на *peniculus* и од наивното објаснување на името, коешто следи веднаш по претставувањето: *Iuventus nomen fecit Peniculo mihi, / Ideo quia mensam, quando edo, detergeo (Menaechmi, 77-78)*. Се чини дека актерот на крајот на 77 стих, подзастанувал и дури по кикотот во публиката, продолжувал во 78 стих со наивното објаснување на своето име.

Хипокористиците во комедијата на Менандар се многу малку застапени, дури слободно би можеле да кажеме дека не претставуваат одлика на неговиот јазичен израз. Се јавуваат само формите *τὸ μειράκιον* и *τὸ μειρακύλλιον*, хипокористик од именката *ὁ μείραξ*, *τὸ παιδίον*, хипокористик од *ὁ, ἡ παῖς*, *παιδός*, *χωρίδιον* хипокористик од хипокористик (*χωρίδιον* е изведена форма од *χωρίον*, хипокористик од *ἡ χώρα*, *θεραπαινίδιον*, хипокористик од именката *ἡ θεραπαινίς*, *-ίδος*; *λεβήτιον* - изведена форма од *ὁ λέβης*, *-ητος* и *νεανίσκον*, хипокористик од именката *ὁ νεανίας*).

Интересно е тоа што Менандар воопшто не ја употребува формата *μείραξ*, што говори за незначителната афективна вредност на хипокористиците изведени од оваа именка. Се чини дека Менандар нив и воопшто не ги чувствувал како афективни деривати. Малку е поинаква ситуацијата со деминутивот од именката *παῖς*, *παιδός* - *παιδίον*. Тој се јавува само два пати (459, 498) во комедијата, а паралелно со него се јавува и основната форма *παῖς*. Очигледно *παιδίον* има поголема афективна вредност од претходниот пример, бидејќи паралелно со него се јавува и формата *παῖς*. Од друга страна, за неговата широка примена во говорниот јазик говори формата *παιδί* во современиот грчки јазик. Афективната вредност на *χωρίδιον* е очигледна, поради тоа што на сите други места се јавува формата *χωρίον*. Иако како форма *χωρίον* е деминутив, тој добил сосем поинакво значење од она коешто го има именката, од којашто е изведен. Нема никакво сомнение дека уште во времето на Менандар воопшто и не бил чувстуван како афективен дериват. Интересно е тоа што *μειρακύλλιον* и *χωρίδιον* се јавуваат во прологот на комедијата, кој го изговара богот Пан. Веројатно тие имале за цел да го засилат афективниот елемент на почетокот на комедијата. *θεραπαινίδιον* во комедијата е *ἄπαξ λεγόμενον*, *λεβήτιον* се јавува пет пати во комедијата, а формата од којашто е изведен не се јавува на ниедно место. Суфиксот *-σκ* кој се јавува во формата *νεανίσκον* се чини дека тука нема хипокористичка вредност. Овој суфикс од номиналната преминал во вербалната категорија, односно станал суфикс за градба на инкохативните глаголи. За сите хипокористиците во комедијата на Менандар *Намќор* сосем одговара терминот деминутиви, бидејќи секогаш означуваат намалителност. Менандар не познава афективни деривати како носители на негативни емоции – подбив, презир, иронија. Од друга страна, нивната застапеност целосно е во склад со Аристотеловото начело за средна мера.

Би можеле да заклучиме дека Плаут покажува исклучителна инвентивност во создавањето на дериватите, кои кај него немаат само значење на деминутиви, туку често пати покажуваат некаков емоционален став кон нив – приврзаност, нежност, презир, иронија. Интересно е тоа, што тој не прави хипокористици само од именки, туку и од придавки и прилози, од нивни компаративи, па дури и од глаголи. Голем дел од овие форми се јавуваат само еднаш. Наспроти тоа, хипокористиците кај Менандар се во духот на Аристотеловите начела. Освен што ги употребува умерено,

тие секогаш означуваат деминуизација на поимите на кои се однесуваат. Потврда за тоа дека некои од нив воопшто немаат функција на афективни деривати е нивната премногу честа употреба и непознавањето на формата од којашто биле образувани.

Менандар практично ги спровел аристотеловските теориски начела [9] и на планот на јазичниот израз. Јазикот во неговите комедии е книжевно дотеран, лишен од претерувања и ласцивност, со префинета психологија и дискретен хумор. Настојувањето да се предизвика смеа по секоја цена жестоко се осудувало и особено се внимавало комедијата да не премине во грубо и распусно шегобијство и потсмевање, туку повеќе со блага иронија отколку со лакрдија, преку смеа да ги воспитува гледачите. Со оглед на тоа што неговите комедии биле наменети за образована публика, интензитетот и афективноста на јазичниот израз не биле нужни. Уште според самиот наслов на публиката ѝ било познато за што ќе стане збор, така што таа доаѓала само за да види на кој начин уметникот ќе ја раскаже старата и познатата приказна. Од друга страна, тешко било да се задржи вниманието на римската публика, чиешто културно ниво било далеку под нивото на публиката којашто ја имал Менандар. Покрај контаминацијата – односно преземањето на најсмешните делови од делата на грчките комедиографи, нужно било и општото интензивирање на изразите, додавањето на повпечатливи бои во карактеризацијата на ликовите, погрубото нагласување на поентата, што секако се одразува на јазичните средства со кои тоа се реализира. Нужно било да се ослаби сериозната страна на новоатичката комедија, да се внесат елементи на лакрдија и фарса и да се создадат попримитивни облици на комично, соодветни на публиката на којашто ѝ се наменети. Хипокористиците се само еден од начините за зајакнување на интензитетот на мислата.

Плаутовиот исклучително богат поетски јазик е причината поради којашто Варон, кој на Кајкилиј Статиј му го доделил првото место *in argumentis*, на Терентиј *in ethesi*, токму Плаут го поставил на piedесталот *in sermonibus* [10], односно во водењето на дијалогот и во јазичното мајсторство. Од друга страна, елементите на лакрдија и фарса кај Плаут обликувани во исклучително богат јазик, уште во антиката биле забележани, па го навеле Хоратиј да го нарече Плаут римски Епихарм.[11] Со оглед на тоа што Аристофановата комедија се смета за креативен спој на атичкиот обреден комос и токму на Епихармовата дорска фарса, би било интересно кога преку Аристофан би се споредувале влијанијата на Епихарм во јазичниот израз на Плаут. Покрај тоа, Плаутовата инвентивност во создавањето на нови и само еднаш употребени зборови, богатството, свежината и нескротливоста на таа лексичка граѓа, и во крајна линија - афективноста на јазичниот израз, не може а да не нè наврати на Аристофановиот јазичен израз. Тоа загатнува едно ново прашање. Фината карактеризација пак на ликовите кај Менандар треба да биде повод за една поинаква паралела, односно да се разгледува односот на Терентиј кон Менандар.

Белешки:

[1] Самиот Плаут соопштува дека ги преработувал делата на тројцата претставници на новоатичката комедија – Филемон, Дифил и Демофил: *Graece haec vocatur*

- Emporos *Philemonis* eadem Latine Mercator Macci Titi. (Mercator, 9); *Philemo* scripsit, Plautus vortit barbare (Trinummus, 19);(Th.) Quid ego nunc faciam? (Tr.) Si amicus *Diphilo* et *Philemoni* es, dicito eis, quo pacto tuos te servos ludificaverit: optumas frustrationes dederis in comoediis. (Mostellaria, 1149 – 1151); *Demohilus* scripsit, Maccus vortit barbare; (Asinaria, 11); интересно е тоа што Менандар не го споменува на ниту едно место.
- [2] Ова прашање е предмет на многу научни истражувања: Duckworth, *The nature of Roman comedy*, Princeton, 1971; Ph. Legrand, *Daos*, Paris, 1910; F. Leo, *Plautinische Forschungen zur Kritik und Geschicht der Komodie*, Berlin, 1912; E. Fraenkel, *Plautinisches im Plautus*, Berlin, 1922; C. Jachmann, *Plautinisches und Attisches*, Berlin, 1931
- [3] Комедијата *Намќор* е пронајдена речиси во целост, а од останатите комедии се пронајдени само фрагменти.
- [4] Се определевме за терминот хипокористици а не за деминутиви, поради тоа што овој термин не означува само намалителност, деминуизација, туку ја опфаќа и еуфемистичката употреба на афективните деривати; ὑποκορίζομαι – говорам како дете, намалувам, но и украсувам, прикривам.
- [5] Аристотел, *Реторика*, превод од старогрчки, предговор и коментар Весна Томовска, Скопје, 2002, стр. 276
- [6] Инаку, deoscolor се среќава само кај Плаут и во *Златното магаре* на Апулеј.
- [7] Решението на Александар Ничев, авторот на бугарскиот превод – пачаврата, може да се прифати, затоа што во себе содржи двосмиленост, исто како и латинското *peniculus*. Пачавра означува крпа за бришење, но во исто време и човек со сомнителен морал.
- [8] Двосмисленоста на зборовите претставува едно од најчесто употребуваните средства на Плаут при актуелизацијата на комичното. Таа спаѓа во доменот на говорниот израз и како феномен на смешното на мошне лесен начин ја постигнува својата цел.
- [9] Најрелевантни сочувани теоретски прирачници за комедијата се Аристотеловите *Реторика* и *Поетика* и анонимниот *Tractatus Coislinianus*
- [10] Varro, *Menippeae*, 398: “in quibus partibus in argumentis Caecilius poscit palmam, in ethesin Terentius, in sermonibus Plautus.”
- [11] Q. Horatius Flaccus, *Epistulae*, II, 1, 58: Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi.